

використовувалися як сховища для місцевих жителів [7].

Карст відіграє значну роль у вирішенні практичних питань. Спелеологічні дослідження дозволяють без буріння і гірських робіт отримати безпосередню інформацію про геологічну будову місцевості на глибину до 500 м. Вивчення морфології ходів печер і їх наповнювача деколи дозволяє встановити континентальні перерви, які не фіксуються геологічними дослідженнями на поверхні [3].

Слід звернути увагу на раціональне використання печер. Велика їх кількість на невеликій території дозволяє виділити найбільш цінні та цікаві в науковому та туристичному відношеннях.

Найкращою формою комплексного збереження геологічних пам'яток Західного Поділля було б створення Подільського національного парку.

Література

1. Апостолюк В.В., Горбенко П.И. Новые исследования пещеры Озерная. – Землеведение, 1976.
2. Дублянський В.М., Єна В.Г. Найбільші в світі підземні порожнини // Український географічний журнал. – 1996 – №4-с.34-37.
3. Дублянський В.М., Смольников Б.М. Карстолого-геофізичні дослідження карстових порожнин Придністровського Поділля і Покуття. – К.: Наукова думка, 1969.
4. Кучерук А.Д. Карст Поділля. Київ, 1976.
5. Радзівський В.О. У печерних лабіринтах Тернопільщини. К.: Здоров'я, 1976.
6. Татаринів К.А. Пещеры Подолии, их фауна и охрана. – В кн.: Охрана природы и заповедное дело в СРСР. – М.: Изд-во АН СРСР, 1962.
7. Фондові матеріали Тернопільського клубу спелеологів і спелеотуристів "Поділля".
8. Чикишев А.Г. Карст Подолии. – Землеведение, – 1969.

*Оксана Гордійчук
наук. керівник – проф. Свинко Й.М.*

ПОРІВНЯЛЬНА ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІВНІЧНОЇ І ПІВДЕННОЇ ЧАСТИН ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У фізико-географічному відношенні Хмельницька область розташована на крайньому сході Подільської лісостепової височини, а своєю північною частиною (Славутський і частково Шепетівський та Полонський райони) заходить у Полісся, яке в цій частині теж є височиною [5].

На півночі, в басейні річки Корчик, абсолютні висоти поверхні області знижуються (220-240 м) і утворюють рівнину, вкриту пісками та лесовидними суглинками. Цю рівнину В. Д. Ласкарев (1914) назвав Ганнопільським плато (її ще називають Шепетівською рівниною).

На півдні області поверхня знижується в напрямку до Дністра, і тому цю частину області називають Придністров'ям або Східним Поділлям. Особливість Придністров'я полягає у тому що:

- поверхня знижується дуже повільно, лише на 40-50 м на 80 км відстані, або 50-60 см на 1 км;
- русло Дністра врізається на 180-200 м. у поверхню Придністров'я. Такий глибокий вріз головної ріки відповідно зумовив вріз його приток, які теж виробили глибокі, часто каньйоноподібні, дуже мальовничі долини, і розчленували поверхню Придністров'я на окремі пасма, що простягаються меридіонально як і ріки Придністров'я [3].

Рівномірний похил поверхні Придністров'я порушується Товтровим кряжем, який являє собою систему рифових масивів і окремих, досить розкиданих широкою смугою, горбів органогенного походження, що підіймаються на 30-50 м над навколишньою місцевістю (іноді до 350 м, максимум-409) [1].

Хмельницька область розташована на межі двох тектонічних структур – Українського кристалічного щита і Волино-Подільської плити.

Кристалічні породи докембрію можна спостерігати у північній частині області у долинах Корчика, Хомори і Случі. Їх відносять до архею і нижнього протерозою (гнейси, кварцити, граніти, діорити, кристалічні сланці).

На півдні породи докембрію (верхній протерозой) можна спостерігати в долині Дністра та його лівих приток Ушиці і Калюса. Вони представлені слабометаморфізованими породами Волинської і Валдайської серії.

Кембрійські відклади у природніх відслоненнях відомі лише у Придністров'ї в районі сіл Китайгород і Субочі. Ордовицькі – можна побачити у долині Дністра від с. Гораївка до с. Демшин і по лівих його притоках Русці і Студениці до Тернави.

Силурійські відклади розповсюджені більше. Вони відомі у берегових схилах Дністра від с. Наддністрянське на сході до гирла Збруча на заході та у долинах Студениці, Тернави, Мукші, Смотрича, Жванчика.

Кайнозойські відклади представлені неогеновою та четвертинною системами. Вони залягають близько до поверхні і є на всій території області.

Південна частина області багата на поклади вапняків силурійської системи (Дністер, Збруч, Жванчик, Смотрич, Студениця, Тернава та ін.), пісковиків (Дністер, Калюс, Ушиця), гіпсу, бентонітових глин (Новоушицький район). З інших корисних копалин є поклади трепелу, флюориту, фосфоритів. У місцях поширення тортонських гіпсів утворились досить великі карстові провалля та печери [3].

Клімат області помірно-континентальний з теплим літом, м'якою зимою і достатньою кількістю опадів. При чому простежуються чіткі зміни в кліматі між північною і південною частинами області. Так середньорічна температура повітря коливається від 6,8°C в північній частині, до 7,3°C – в південній. Найтепліший місяць-липень, найхолодніший-січень. Влітку найвищі середні температури повітря спостерігаються у південній частині області (18,8-19,3°C), а найнижчі-в північній (18,5°C). Середні січневі температури повітря на півночі – - 5,5°C, а на півдні – - 5,0°C.

Кількість опадів достатня (530-670 мм на рік). Найбільше їх випадає на півночі, найменше – на півдні [2].

Ріки північної частини області належать до басейну Прип'яті. Це Горинь (120 км в межах області), Полква, Жердь, Случ (125 км), Цвітоха, Вілія, Хомора (110км), Корчик та ін. Долини їх неглибокі, неvirоблені, течія повільна.

Ріки південної частини області течуть у меридіональному напрямку і відносяться до басейну Дністра. Найбільшими притоками його є Збруч, Смотрич, Ушиця, Лядова, Калюс, Тернава, Мукша, Жванчик та ін.

Сучасний ґрунтовий покрив області теж неоднорідний. В північній частині поширені дерново-підзолисті. Ясно-сірі та сірі опідзолені, лучно чорноземні, чорноземи опідзолені та лучно-болотні і болотні ґрунти. На півдні – ясно-сірі та сірі опідзолені, чорноземи глибокі та опідзолені, лучно-чорноземні, дерново-карбонатні ґрунти на елювії щільних карбонатних порід [6].

Хмельниччина лежить в межах двох природних зон: мішаних лісів і лісостепу, тому й відзначається різноманітністю видового складу флори і фауни. Більшу частину території займають листяні ліси: на півночі – дубово-соснові, соснові (бори); на півдні – грабово-дубові (груди), дубові (діброви), букові (бучина) ліси. Притерасні частини заплавл річок пониження на вододілах займають чорно вільхові ліси.

Степова рослинність у природному вигляді збереглася лише на схилах Товарового кряжу і в долині Дністра. Вона представлена трав'янистими угрупованнями (ковила волосиста, осока низька, типчак борознистий, оман мечолистий, куцоніжка пірчаста, бородач звичайний) та чагарниками (глід, кизил, терен та ін.). На окремих горбах Товтрового кряжу рослинність погано збереглася внаслідок інтенсивного випасання худоби [4].

Тваринний світ включає лісові (північ) і степові (південь) види. Представниками лісових формацій є: вовки, лисиці, козулі, лосі, кабани, лісові куниці, дятли, синиці, сойки, вужі, ящірки, жаби, тритони, їжак та ін. Із степових видів поширені: зайці, ящірки, тхори, ховрахи, миші, їжаки, хом'яки, ворони, жайворонки, щиглики, граки, горобці, посмітюхи, ластівки, чайки, лелеки, деркачі, горлиці та ін.

Особливістю характеризується фауна Товтрового кряжу. Тут дуже багато видів плазунів (ящірки, веретільниці, вужі, звичайна мідянка), жаб, птахів (шпаки, боривітри, галки, одуди, сичі, пугачі, дрозди).

Для північної частини області характерний Поліський тип подільських ландшафтів. Він характеризується суцільним покривом лесовидних суглинків, поширенням ерозійних форм рельєфу з незначним розчленуванням поверхні практично без ярів, балок, територія помірно заболочена. Переважають соснові ліси.

Південь відноситься до Лісостепоного типу подільських ландшафтів з суцільним покривом лесовидних суглинків, поширенням ерозійних форм рельєфу та дубовими лісами з домішкою граба, липи, ліщини. Тут наявні рівнинні межиріччя з глибокими каньйоноподібними долинами рік, значною лісистістю. На півдні найтепліший клімат, тому тут вирощують ранні овочі, фрукти.

Своєрідним природним комплексом півдня є Товтровий район. Він складається з трьох пасем:

- головного (Медобори) – майже суцільний хребет з крутими скелястими схилами (максимальні висоти 409 м), які вкриті широколистяними лісами багатого видового складу (дуб звичайний, скельний бук, граб, липа, береза, берест та ін.);

- бічні пасма, що мають гострі вершини (до 20-25 м) вкриті перегнійно-карбонатними ґрунтами і звичайними чорноземами з лучною рослинністю;

невисокі горби (т. з. "могилки"); та міжтовтрові рівнини з глибокими мало гумусними ґрунтами (зайняті переважно орними землями).

Унікальність ландшафтів цього району вимагає особливого підходу до його раціонального природокористування і охорони [1].

Отже, природні умови Хмельницької області сприятливі для ефективного ведення сільського господарства, рекреації та туризму, але необхідно враховувати особливості у північній та південній її частинах.

Література

1. С. І. Ковальчук, М. А. Задорожний. Пам'ятки природи Хмельниччини: іл. нарис. – Львів: Каменяр, 1985. – 56 с.
2. Лісостеп // Геогр. Енци. Укр.: в 3-х т. /Редкол. О. М. Маринич (відп. ред.) – К.: "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 1989. – Т. 2.
3. Природа Хмельницької області / За ред. К. І. Геренчука. -К.: Вища школа, 1980.
4. Природа Украинской ССР. Растительный мир / Т.Л. Андриенко, О.Б. Блюм и др. – Киев: Наук. думка, 1985. -208 с.
5. Физико-географическое районирование Украинской ССР под ред. В. П. Попова, А. М. Маринича, доц. А. М. Ланько. – К.: изд. Киевского университета, 1968.
6. Хмельницька область // Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / Редкол. О. М. Маринич (відп. ред.) – К.: "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 1989. – Т. 2.

*Людмила Грамяк
наук. керівник – доц. Чернюк Г.В.*

ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ КОЗІВСЬКОГО РАЙОНУ

Наукою доведено, що все в навколишньому світі — природі, господарстві й суспільстві — тісно між собою пов'язане. Отже, пов'язані між собою геологічна будова території та її рельєф, клімат і води, рослинність, ґрунти і тваринний світ. Усі вони є складовими частинами природних єдностей, які в сучасній географії називають природними комплексами. Найбільший природний комплекс, який охоплює всю планету Земля, її літосферу, атмосферу, гідросферу та біосферу, називають географічною оболонкою. Це планетарний природний комплекс.

Географічна оболонка складається з дуже багатьох, часто дуже відмінних, але тісно пов'язаних між собою природних комплексів, таких, як океани і материки, які в свою чергу складаються з менших природно-територіальних і природно-акваторіальних комплексів; гірських хребтів, рівнин з їх височинами і низовинами, морів і заток, річок і озер, з їх особливостями. І кожен із таких природних комплексів відзначається своїми кліматом і водами, рослинністю і тваринним світом.

Але диференціація географічної оболонки на цьому не закінчується. Такий, припустимо, природний комплекс, як Подільська височина, поділяється на ще менші природно-територіальні: Кременецькі гори, Придністров'я і т. д. Порівняно невеликі природні територіальні комплекси, які більш-менш виразно відрізняються від сусідніх природних комплексів особливостями географічної будови та рельєфу, клімату й рослинного покриття, водами і ґрунтами, називають у сучасній географічній науці природними або географічними ландшафтами.

Проте й природні ландшафти, при уважному їх вивченні, виявляються далеко неоднорідними, тому що вони складаються ще з менших, дрібніших природних комплексів: ярів і балок, горбів і невеликих плоских місць, долин, ручаїв, потічків і озерець, сухих і вологих западинок тощо. Кожний з таких природних комплексів має свої особливості в рельєфі, мікрокліматі, природній рослинності, ґрунті, тваринному світі.

За опублікованими даними [1, 2] та маршрутними спостереженнями проаналізовано матеріали досліджень породних компонентів та природних комплексів Козівського району. За методами індукції-дедукції та синтезу отриманих результатів виявлені основні види географічних місцевостей Козівського району, які входять до складу Бережанського та тернопільського ландшафтів. Бережанський ландшафт входить до групи Опільських, а Тернопільський до групи Подільських ландшафтів Східно-Європейської рівнини.

Найбільш поширеними у Козівському районі географічними місцевостями є хвилясті балочні рівнини, вкриті досить потужними лесовидними суглинками з опідзоленими чорноземами та чорноземами звичайними, а місцями і глибокими мало гумусними чорноземами. Хвилясті балочні рівнини найбільш характерні для межиріччя Серету і Стрипи.

На цих місцевостях мало збереглося лісів, але в до агрокультурні часитут були дуже поширені широколистяні ліси, переважно діброви з домішкою граба, бука, липи, ясена. Ліси чергувались із степовими ділянками, вкритими на південних схилах злаковим різнотрав'ям, і луками – у вологих днищах балок. Балки з пологими схилами і міжбалочні ділянки утворюють систему урочищ, які урізноманітнюють природу цих місцевостей.

Значну площу Козівського району займають міждолинні місцевості плоских лесових рівнин, вкриті глибокими малогумусовими чорноземами. Гіпсометрично вони розташовані на висотах 340-350 м, тобто на 20-40 м нижче місцевостей хвилястих балочних рівнин, від яких вони часто